

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Hakemli Dergi

IV. Sayı

SİVAS - 2000

KUR'AN'DA LAĞV KAVRAMI

Yrd. Doç. Dr. Hasan KESKİN*

I. GİRİŞ

Yüce Allah'ın insanlara doğruyu bulmaları için en gerçek ve en güvenilir rehber olarak gönderdiği Kur'an, insanın dünya ve ahiret mutluluğuna erişmesini ana gaye edinmiştir. Allah, Peygamberi vasıtasıyla gönderdiği bu ilahi mesajı "sağlam ve sarsılmaz kulp" (*el-urvetu'l-vuska*)¹ olarak takdim ederken, yer yer de onun bir hidayet rehberi², aydınlık ve aydınlanma kaynağı³ ve bir öğüt⁴ olduğunu vurgular. Bu ve benzeri niteliklerle donatılmış olan bu ilahi kitap, pek çok ayetinde insan davranışlarını ele alır. Bu davranışlar içerisinde iyi ve kötü, hayırlı ve şerli ayırımına gider⁵. Genel bir ifade ile, Kur'an nazarında, insanın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayan veya buna sebep olan davranışlar iyi, söz konusu mutluluğu engelleyenler ise tek kelimeyle kötüdür. İşte biz bu çalışmamızda, Kur'an'ın müminlerde bulunmaması gereken olumsuz ahlâki bir sıfat olarak tanıttığı *lağv* in yer aldığı ayetlerdeki özel anlamları ve buradan hareketle Kur'an bütünlüğü içerisindeki kavramsal anlamı belirlemeye çalışacağız.

Metot olarak önce *lağv* kelimesinin sözlük anlamlarını sonra da kavramsal anlamlarını inceleyeceğiz. Ardından da, doğal olarak bu kelimenin Kur'an'daki kullanımlarını belirtmeye çalışacağız. Bu teknik izahları müteakiben kavramın geçtiği ayetlerin bağlamlarını göz önüne alarak, *lağvi*, *İnkarcıların Bilinçli Söz ve Davranışları Olarak Lağv*, *İnananların Lağvdan Sakındırılması*, *Bilinçsizce Yapılan Yeminler*, *Lağvdan Arındırılmış Mekan: Cennet* konu başlıkları adı altında incelemeye çalışacağız.

* C.Ü. İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Bakara,2/256.

² Bakara,2/185.,Nahl,16/64.,Yusuf,12/111.,Neml,27/2,77.

³ Bakara,2/257.,Mâide,5/16.,İbrahim,14/1.

⁴ Âli İmrân,3/138.,Yunus,110/57.

⁵ Enâm,6/160., Neml,27/89-90.,Zilzâl,99/7-8.

Lağv kavramının anlam alanına giren, ilk akla gelebilecek *te'sîm*⁶ (kişiyi günaha sokacak söz), *kizb*⁷ (yalan söz), *suhriyye*⁸ (alay etmek, tahkir etmek), *lehv*⁹ (eğlence, oyun, boşa vakit geçirme), *lemz*¹⁰ (ayıplamak, kötölemek), *levm*¹¹ (kınamak), *gıybet*¹² (arkadan hoşlanılmayacak bir şeyin söylenmesi), *nemûm*¹³ (söz taşımak), *sebb*¹⁴ (sövmek) gibi kavramların yanında diğer başka kavramlar da vardır. Ancak biz bu kavramları, bir makale sınırlarını aşacağını da göz önünde bulundurduğumuzdan, ayrıca teker teker ele alarak incelemeyi gerekli görmedik. Amacımız, Kur'an bütünlüğü çerçevesinde *lağv* kavramı üzerinde biraz olsun düşünebilmek ve bunun sonucu olarak da söz konusu kavramı daha iyi anlayabilmektir. Günümüzde, iletişim ve teknolojinin gelişmesiyle çok daha kıymetli hale gelen vakti verimli değerlendirmenin gerekli olduğu hususu, bu kavramın iyi anlaşılmasının önemini daha da artırmaktadır.

II. LAĞV'IN LUGAT VE KAVRAMSAL AÇIDAN İNCELENMESİ

A. LAĞV KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ VE ARAP DİLİNDEKİ ANLAMLARI

Lağv (لَغَو) kelimesi asıl itibariyle *le-ğ-a-ve* (لَغَو) ve *le-ğ-a-ye* (لَغِي) köklerinden türeyen bir mastar olup *mâzi*, *muzâri* ve *mastar* kalıpları şöyledir:

لَغَا - يَلْغُو - لَغَوْا

لَغَا - يَلْغِي - لَغَوْا

لَغِي - يَلْغُو - لَغَوْا - لَغَا - لَأْغِيَّة - مَلْغَاة

Bu kelime mastar olarak, "hatalı söz söylemek, konuşmak, hükmü kalmamak/geçersiz olmak, boş ve faydasız konuşmak, hata ve yanlışlık yapmak, saçmalamak, ümitsiz olmak, başarısız olmak, kaybetmek, hüsrâna uğramak, boşa çıkmak, (an harfi ceri ile kullanıldığında) doğrudan ve yoldan sapmak¹⁵ gibi anlamlara gelmektedir.

⁶ Tûr, 52/23., Vâkıa, 56/25.

⁷ Mâide, 5/42., Nahl, 12/62.

⁸ Hucurât, 49/11.

⁹ lokmân, 31/6., Muhammed, 47/36.

¹⁰ Hucurât, 49/11.

¹¹ Mâide, 5/54., İbrahîm, 14/22.

¹² Hucurât, 49/12.

¹³ Kalem, 68/11.

¹⁴ Enâm, 6/108.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, XV, 250-252; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XX, 154-157; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyis fi'l-lügâ*, V, 255; Cevherî, *Sihâh*, VI, 2483; Kermî, *el-Hâdi ilâ lügati'l-arab*, IV, 123; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 1165.

İbn Manzûr (711/1311) *le-ğâ-ve* (لغو) fiilinin asıl kökü ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “*Le-ğâ-ve* (لغو) fiilinin aslı *le-ğî-ye* (لغى) dir. Ancak bu kelimenin ikinci harfinin fetha okunmasıyla mâzisi *le-ğâ* لَغَا , muzarisi de *yelğû* يَلْغُو ve *yel ġâ* يَلْغَا şeklinde gelir. Arap dilinde bu durumun bir benzeri sadece “*tedavi etmek*” anlamına gelen “*esâ* أَسَا *ye'sû* يَأْسُو *esven* أَسَوَّأَ ve *esen* أَسَأَ ” fiilidir.¹⁶ “*Esâ* أَسَا ” fiilinin “ya” lı hali olan “*esiye*” أَسِيَ de “*tedavi etmek*” anlamındadır. Zebîdî (1205/1790) ise “*en-necv* النَّجْوُ kelimesinin de bu açıdan *lağv* kelimesine benzediğini söylemektedir.¹⁷

Râzî (606/1209), *el-lağv* (الْغَوْرُ) kelimesinin fiil kökü ile ilgili olarak Ferrâ (207/822)'dan şunları nakletmektedir: “*el-Lağv* (الْغَوْرُ) , son harfi *vav* olan “*leğavtü*” (لَعَوْتُ) fiilinden, *el-leğâ* (الْغَيْ) ise son harfi *ya* olan “*leğaytü*” (لَعَيْتُ) fiilinden türeyen mastarlardır.”¹⁸

Le-ğâ-ve (لغو) fiili ile kısmen aynı anlama gelen bir diğer fiil ise, *le-ğî-ye* (لغى) dir. Bu fiilin *mâzi*, *muzâri* ve *mastarları* ise şöyledir:

لَغِيَ - يَلْغِي - لَغَا - مَلْغَاءٌ

Bu fiil sözlükte, “hatalı, bâtil söz söylemek ve iş yapmak, saçmalamak, (*be* harfi ceri ile kullanıldığında) bir şeye düşkün olmak, suyu çok içip kanmamak, kuşlar nağme yapmak” gibi anlamlara gelmektedir. Bu fiil, *if'âl* kalıbında kullanıldığında (bir şeyi) iptal/ilga etmek, hükümsüz/geçersiz kılmak, (proje, tasarı vb.den) vazgeçmek anlamlarına gelmektedir.¹⁹

O halde *Le-ğâ-ve* (لغو) ve *le-ğî-ye* (لغى) fiillerini birbirleriyle mukayese ettiğimizde ortak anlamlarının, *hatalı söz söylemek ve iş yapmak*, *lüzumsuz konuşmak* olduğunu görürüz. Yine yalnızca *le-ğî-ye* (لغى) de bulunan farklı anlamlar ise, *bir şeye çokça düşkün olmak ve susuzluğa kanmamaktır*.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, XV, 251.

¹⁷ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XX, 154.

¹⁸ Râzî, *Tefsîrü'l-kebir*, V, 77.

¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, XV, 252; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XX, 156; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyis fi'l-lüğa*, V, 256; Cevherî, *Sihâh*, VI, 2483; Ahmet Rıza, *Mu'cemü memî'l-lüğa*, V, 191.

“Konuşulan dil ve lehçe” anlamına gelen *lügat* kelimesinin *vav* lı olan *le-ğā-ve* (لغو) den mi yoksa *ya* lı olan *le-ğī-ye* (لغى) den mi türetildiği konusunda farklı görüşler olmakla beraber, dilçiler söz konusu kelimeyi her iki kökten de türetmektedirler.²⁰

Lağv kelimesi isim olarak, kendisine itibar edilmeyen, önemsiz ve değersiz, işe yaramaz, kendisinden menfaat ve fayda hasıl olmayan söz, fiil ve herhangi bir şey, bağlayıcılığı olmayan, yalan, saçma, hükümsüz şey, (söz, fiil vs.) karışık ses ve konuşma, manası kastedilmeksizin ağızdan çıkan söz, kötü ve müstehcen söz, sövgü, günah²¹ gibi anlamlara gelmektedir.

Ayrıca *lağv* kelimesi hayvanlar için de kullanılır.Örneğin küçüklüğü sebebiyle diyetle ve başka yerlerde hesaba dahil edilmeyen, önem verilmeyen deve ve koyun yavrularına *lağv* denilir. Bu hayvanlara böyle bir isim verilmesi, kelimenin “alış veriş gibi mukâvelelerde muâmele dışı bırakılan bir şey” anlamına gelmesinden kaynaklanmaktadır.Yine söz konusu kelimenin köpeğin havlaması, kuşun ötmesi gibi anlamlar taşıdığı da görülmektedir.²²

Lağv Türkçe’de de kullanılan bir kelimedir. Arapça’dan Türkçe’ye geçen herhangi bir anlam kaymasına uğramamıştır. Bu yargıya kelimenin dilimizdeki sözlüklerde verilen anlamlarını Arapça da ki lügat anlamları ile karşılaştırdığımızda kolayca varabiliriz. Kelimenin Türkçe sözlüklerde yer alan karşılıkları şunlardır: “Faydasız, boş, beyhûde söz; saçma, abes, hata, yanlış; hükümsüz bırakma, kaldırma, feshetme, iptal etme”²³ Aynı kökten türetilerek kullanılan *lağvetmek*: Kaldırmak, ilga etmek, hükümsüz kılmak;²⁴ *lağvolmak*: Kaldırılmak, hükümsüz kılınmak, feshedilmek;²⁵ *lağviyyât*: Boş, saçma sözler, işler²⁶ demektir.

B. LAĞVIN KAVRAMSAL AÇIDAN İNCELENMESİ

Lağv kelimesinin, diğer bazı kavramlarda olduğu gibi, özel bir tanımının yapıldığı söylenemez. Müfessirler daha çok söz konusu kelimenin lügat anlamlarını esas alarak, ayetteki bağlamına ve konumuna göre birbirinden çok farklı olmayan anlamlar vermişlerdir. Bunlardan bazıları şöyledir:

-*Lağv*, düşünülmeden gelişi güzel söylenen, itibar edilmeyen, faydası olmayan, fuzulî ve çirkin sözlerdir²⁷.

²⁰ Cevherî, *Sihâh*, V, 2484; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XX, 154.

²¹ Cevherî, *Sihâh*, V, 2483-84; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, XV, 250-252; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XX, 154-157; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyis fi'l-lüğa*, V, 255; Kernî, *el-Hâdi ilâ lügati'l-arab*, IV, 123; Âsım Efendî, *Kâmus Tercemesi*, VI, 1165.

²² Cevherî, *Sihâh*, VI, 2483-84; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, XV, 250; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XX, 154-156; Ahmet Rıza, *Mu'cemü metni'l-lüğa*, V, 192; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyis fi'l-lüğa*, V, 255.

²³ Şemsettin Samî, *Kâmûsi Türkî*, II, 1242; Doğan Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, 708.

²⁴ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 708.

²⁵ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 708.

²⁶ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 708.

²⁷ İsfahânî, *Müfredât*, 742; Cürcânî, *Tarifât*, 192; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 176; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, I, 276; Râzî, *Tefsîru'l-kebîr*, XXIX, 158; İbn Âşûr, *Tahrîr*, XXII, 296; İbn Âşûr, *Tahrîr*, II, 381; XXX, 47.

-Lağv, sövmek, küfretmek gibi hakaret içeren eziyet verici sözlerdir²⁸.

-Lağv, kişinin hayattaki amacına ulaşmasında yararı olmayan, konuşma ennasında kendisine ihtiyaç duyulmayan ve konuşulmasından dolayı meydana gelecek günahın sevapları yok edeceği sözdür²⁹.

-Lağv, ister söz, ister fiil olsun önemsiz ve ahlaken seviyesiz kabul edilen, terk edilmesi gereken, abesle iştigal kabilinden şeylerdir³⁰.

Görüldüğü gibi müfessirler lağvı farklı açılardan izaha çalışmışlardır. Kelimeye benzer veya farklı anlamların verilmesi, her halde sözlük anlamlarındaki çeşitlilik sebebiyledir. Kurtûbî (671/1272) ve İbn Kesîr (774/1372) lağvın şirki, günâhları ve kendisinde hiçbir fayda olmayan söz ve fiilleri de içerisine alacak kadar geniş anlamlı³¹ olduğunu ifade ederek bu hususa dikkat çekmektedirler.

Lağv kelimesine zahiren farklı anlamlar verilmesinin diğer bir sebebi ise, söz konusu kelimenin geçtiği ayetlerdeki bağlamları ile ilgilidir. Çünkü müfessirlerin çoğu bu kelimeyi yer aldığı ayetlerin bağlamlarında değerlendirmiş, kelimenin anlamını verirken siyâk- sibak, nüzûl sebebi, birlikte zikredildiği fiiller vb. esaslara uymuşlar ve sonuçta da kelimenin özel konumuna göre anlam vermişlerdir.

Yukarıda lağv ile ilgili olarak zikrettiğimiz anlamlardan, kelimenin hem sözleri ve hem de fiilleri kapsadığı anlaşılmaktadır. Ancak yukarıda zikredilen vasıflara sahip her söz ve fiile lağv denilip denilemeyeceği tartışmalıdır. Zira bu vasıflar, Kur'an'ın yasakladığı sözlü ve fiili tüm günâhlarda, hatta bazı mübâh şeylerde dahi bulunabilir. Nitekim lağvın kapsamı hususunda farklı anlayışlar vardır. Râzî (606/1209) bunları şu şekilde özetlemektedir:

1-Lağvın içerisine, her türlü haram, mekruh ve insanın yapmağa mecbur olmadığı bazı mübah işler girer.

2- Lağv, sadece haram işleri ifade eder.

3- Lağv, özellikle konuşmalardaki masiyetlerdir.

4- Lağv, yapılması mecbur olmayan bazı mübâh şeylerdir³².

Lağvın kapsamı ile ilgili olarak zikredilen bu görüşler, müfessirlerin ona yükledikleri anlamlara dayanmaktadır. Onların böylesi sonuçlara varmaları; lağvın mahiyeti hususunda aralarındaki görüş ayrılıklarının boyutlarını göstermektedir. Buna göre müelliflerin her birinin kendilerine göre delilleri de bulunmaktadır. Mesela, bütün haramların lağvın anlamı içerisine girdiğini söyleyenler lağvı, "ilgâ

28 Sâbüni, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 552.

29 Kurtûbî, *el-Câmi'li âhkâmî'l-Kur'an*, VI, 113; Mevduî, *Tefsîmü'l-Kur'an*, III, 400.

30 Râzî, *Tefsîrü'l-kebir*, XVI, 113.

Lağv kavramı aynı zamanda hukûkî bir terim olarak da kullanılmaktadır. Buna göre o; "Söylenip söylenmemesi itibara layık olmayan söz" dür. Mesela, birisine içinde oturulmamak üzere bir ev satmada ileri sürülen oturmama şartı lağvdır. (Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügati*, s. 209; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 258). Konumuzla doğrudan ilgisi olmadığı için detaya girmeye gerek görmedik.

31 Kurtûbî, *el-Câmi'li âhkâmî'l-Kur'an*, XII, 104; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'an*, III, 238.

32 Râzî, *Tefsîrü'l-kebir*, XXIII, 79.

edilen her şey” şeklinde anladıklarından, dinin lağvedip hükümsüz kıldığı her şeyi lağv olarak isimlendirmişlerdir. Dolayısıyla haramları lağv olarak değerlendirmişlerdir³³. Yine bu görüşü savunanlar tezlerini ispatlamak için, “Kur’an’ı dinlemeyin, o okunurken lağviyyât yapın ki galip gelesiniz”³⁴ ayetini delil getirmişler, bu ayette geçen lağvın, **söylenmesi ve yapılması haram olan küfür söz ve davranışlar** olduğunu belirtmişlerdir. Yine onlar, “Cennette hiçbir lağv duyamazsın”³⁵; “Onlar orada ne bir lağv, ne de günâha sokacak bir şey işitmezler”³⁶ ayetlerinde geçen lağvın, **söylenmesi haram olan yalan söz** anlamında olduğunu söylemişlerdir. Lağvın kapsamına, sadece yapılmasında mecburiyet olmayan bazı mübâhların girebileceğini savunanlar ise, görüşlerine “Allah, yeminlerinizdeki lağvdan dolayı sizi hesaba çekmez”³⁷ ayetini delil getirerek, lağvın **kendisinden sorumlu tutulacak günahlar anlamına hamledilemeyeceğini** söylemişlerdir³⁸. Râzî, ayrıca lağvı “Allah’a ibâdet sayılmayan her şey” şeklinde tefsir eden alimlerin görüşlerinin zayıf olduğunu belirterek, ibâdet sayılmayan, ancak yapılmasında her hangi bir sakınca bulunmayan mübâh şeylere de lağv denilemeyeceğini söylemektedir³⁹.

Lağv kavramının kapsamıyla ilgili olarak ileri sürülen genel görüşler bunlardır. Bu görüşleri sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek ve lağv kavramının daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlamak için, bazı hususların açıklığa kavuşturulması gerekir. Bu sebeple doğal olarak hemen şu sorular akla gelebilmektedir: Lağv kavramı sadece belli vasıftaki söz ve konuşmaları mı, yoksa belli vasıftaki fiilleri mi ve yahut her ikisini de mi içermektedir? Buna söz konusu kavramın Kur’an bütünlüğü içerisindeki yerini tesbit ettikten sonra karar verebilme imkanına sahip olacağız. O halde şimdi Kur’an’da lağvın yerini tesbite geçebiliriz.

III. LAĞV KAVRAMININ KUR’AN’DAKİ ANLAM VE İÇERİĞİ

Lağv kavramı, Kur’an-ı Kerim’de on bir ayette değişik formlarda kullanılmıştır. Bakara 225, Mâide 89, Müminûn 3, Furkân 72, Kasas 55. ayetlerde lâm-ı ta’rifli *mastar isim* olarak “**el-lağv**” şeklinde geçen lağv kavramı, Tur 23, Meryem 62, Vakıa 25, Nebe 35. ayetlerde ise lâm-ı tarifsiz *mastar isim* olarak “**lağv**” şeklinde geçmektedir. Ğaşiye 11. ayette geçen “**lâğiye**” kelimesi, hem *mastar isim*, hem de *ism-i fâil* kalıbındadır. Dolayısıyla müfessirlerden her iki şekilde de anlam verenler olmuştur.⁴⁰ Söz konusu kavram Fussilet 26. ayette *emr-i hazır* siygası ile “**elğav**” şeklinde geçmektedir. Söz konusu kavram bu ayetlerin yedisinde **işitmek** anlamında “*se mi a*” fiili ile birlikte zikredilmektedir. İkisinde ise

³³ Râzî, *Tefsîrü'l-kebir*, XXIII, 79.

³⁴ Fussilet, 43/26.

³⁵ Ğaşiye, 88/11.

³⁶ Vakıa', 56/25-26.

³⁷ Bakara, 2/225.

³⁸ Râzî, *Tefsîrü'l-kebir*, XXIII, 79.

³⁹ Râzî, *Tefsîrü'l-kebir*, XXIV, 113.

⁴⁰ Râzî, *Tefsîrü'l-kebir*, XXXI, 154.

yeminlerdeki lağvdan söz edilmektedir. Bu durum kavramın, daha çok belli vasıfları olan söz, konuşma ve sesleri ifade ettiğini göstermektedir. Ancak Furkân Suresi 72. ayette sözünü ettiğimiz kavram, **karşılaşmak, rastlamak , yanından geçmek** anlamına gelen “*merra*” fiili ile birlikte zikredilmektedir. Karşılaşılan ve rastlanılan şeyler, söz ve konuşmalar olabileceği gibi fiiller de olabilir. İşte bu noktadan hareketle lağvın hem söz, hem de fiil anlamını ifade edebileceğini, yani “boş söz ve fiiller” anlamında olabileceğini söyleyebiliriz. Mü'minûn Suresi 3. ayette ise bu kavram **yüz çevirmek** anlamına gelen “*a'rada*” fiili ile birlikte zikredilmektedir. Bu ayeti kendi bağlamında değerlendirdiğimizde de söz konusu kavramın, “boş söz ve fiiller” anlamında olduğunu daha rahat söyleyebiliriz.

Bu ayetlerin bir kısmında lağv, müminler konu edilerek kullanılırken ve onların bundan sakınmaları istenirken, bir kısım ayetlerde de bu kelime inanmayanların bir vasfı olarak zikredilmektedir. Konunun her iki gruba göre ne anlam ifade ettiği daha iyi anlaşılabilir diye biz bu kavramı her iki grubu da dikkate alarak ayrı ayrı inceleyeceğiz. Ayrıca Kur'an'da, Allah'ın istediği ideal dünyanın lağvdan arınmış olması gerçeğine cennet hayatı bir örnek olarak gösterilmektedir. Bunu da ayrı bir başlık altında sunmayı uygun gördük.

A. İNKARCILARIN BİLİNÇLİ SÖZ VE DAVRANIŞLARI OLARAK LAĞV

Fussilet Suresi 26. ayetinde kafirlerin lağvından şu şekilde bahsedilmektedir:

وقال الذين كفروا لا تسمعوا لهذا القرآن والغوا فيه لعلكم تغلبون

“*İnkâr edenler dediler ki: Bu Kur'an'ı dinlemeyin, o okunurken lağviyyat yapın ki belki ona galip gelirsiniz*”

Ayette kafirlerin Kur'an'a karşı olan bazı tutum ve davranışları anlatılmaktadır. Bilindiği üzere, “Kur'an'ın gündün güne gönüllere işlediğini, özellikle gençlerin onun çekiciliğine kapılıp, müslüman olduklarını gören ve sözle Kur'an nurunu söndüremeyeceklerini anlayan müşrikler, birbirlerine Kur'an'ı dinlememeyi, başkalarının Kur'an'ın etkisinde kalmalarına engel olmak için de, Kur'an okunurken gürültü etmek suretiyle onun işitilmesine ve anlaşılmasına mani olmalarını öğütlerlerdi.”⁴¹ Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) Mekke'de Kur'an-ı Kerim okurken sesini yükseltirdi. Müşrikler de onu dinlemekte olan insanları çevresinden kovar, dağıtırlar ve birbirlerine şu tavsiyede bulunurlardı: Kur'an'ı dinlemeyin, o okunurken siz de seslerinizi yükselterek hurafeler ve masallar anlatın, yalan yanlış şiirler okuyun, batıl sözler söyleyin, ıslık çalın, alkış tutun, asılsız yaygaralar vb. gürültüler çıkarın ki, Muhammed onu okurken şaşırıp karıştırsın; böylece okuduğu insanlar tarafından anlaşılmasın. Böyle yapın ki Kur'an'ı mağlup edesiniz. İşte bu telkinlerin etkisinde kalan müşrikler, Kur'an okunurken bu şekilde gürültüler yapıyor ve kendilerince onun mesajını örtmeye çalışıyorlardı.⁴² İşte müşriklerin Kur'ânî hakikatlerin ortaya çıkmaması için

⁴¹ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VIII; 136.

⁴² Râzî, *Tefsîrü'l-kebîr*, XXV, 119-120; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, IV, 98; Âlûsî, *Râhu'l-meâ'nî*, XIV, 119; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 4199.

birbirlerine yaptıkları tavsiye ve telkinler ayette lağv kavramının emr-i hazır formu olan “*ve'l-ğav*” ile ifade edilmiştir.

Ayette geçen “*Ve'l-ğav*” kısmını bazı müfessirler zahiren farklı açıklamışlardır. Mesela İbn Abbas (68/687), Dahhâk (105/723), Ebû Âliye (90/108) söz konusu ifadeyi, “*onu ayıplayın.*” Mücahid (103/721), “*Kur'an okurken ıslık çalmak, el çırpma, söz karıştırmak gibi gürültüler yapın.*” Katâde (117/735), “*onu inkar edin, ona karşı durun.*” Ma'mer (208/8249), “*bağırıp, çağırmak suretiyle gürültüler yapın*” şeklinde tefsir etmişlerdir.⁴³ Âlûsî (1274/1854) de söz konusu kısmı “*Kur'an okunurken aşlı ve herhangi bir anlamı bulunmayan sözler söyleyin*” şeklinde tefsir etmektedir.⁴⁴

Lağv kavramı ile ilgili olarak yukarıda belirttiğimiz boş, anlamsız, çirkin söz ve fiiller şeklindeki genel anlam, bizce ayette ilgili zikrettiğimiz tüm yorumları içermektedir. Bu yorumlar ışığında ayeti şu şekilde anlamlandırabiliriz.

Bu ayetteki (*ve'l-ğav*) kelimesini, ayetin bağlamından hareketle, **Kur'an'ın anlaşılmasını mümkün olabileceğini söyleyebiliriz.** Buna göre lağv kavramının inanç ve ibadet hürriyeti ile de ilgisi bulunmaktadır. Çünkü Kur'an, dini mesajlar içeren bir kitap olduğundan, ona inanan, onu doğru bir şekilde anlayıp uygulamak isteyen insanlar olacaktır. Bu insanların davranışları ile, müşriklerin ayette işaret edilen davranışları arasındaki tezat, din ve inanç hürriyeti kapsamında düşünülmeli gereken bir durumdur. Rivayetlerden öyle anlaşılıyor ki müşrikler, Kur'an mesajının anlaşılmasını için gürültü yapmak ve yaygaralar koparmak suretiyle inanç ve ibadet hürriyetine müdahalede bulunmakta ve adeta müminleri taciz etmektedirler. Bundan hareketle lağv kavramının, inanç ve ibadet hürriyetinin sözlü gürültüler, alkışlı ve ıslıklı protestolarla engellenmesini de ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Kâfirlerin bu tür lağvının söz konusu olduğu yerde ilk akla gelebilecek diğer bir Kur'ani ifade de **lehvü'l-hadis** kavramıdır. Bu deyim'in geçtiği Lokman suresi 6. ayete nüzul sebebinde de göz önünde bulundurarak anlam verdiğimiz zaman, kâfirlerin lağvına daha bir derinlik kattığını söyleyebiliriz. Kur'an'da kâfirlerin lağvının ele alındığı ayetin, sadece yukarıda üzerinde durduğumuz ayetten ibaret olmadığını; Lokman suresi 6. ayetteki *lehvü'l-hadis*in de bir başka lafızla ifade edilmiş bir tür lağv olduğunu belirtmek için burada söz konusu ayete de yer vermenin uygun olacağını düşünüyoruz.

⁴³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 71; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, IV; 98; Kurtübî, *el-Câmi'li âhkâmî'l-Kur'ân*, XV, 356; Âlûsî, *Rûhu'l-meâ'nî*, XXIV, 119.

⁴⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-meâ'nî*, XXIV, 119.

Ayet şöyledir: “*İnsanlardan öyleleri vardır ki, alay konusu yapmak ve körü körüne insanları Allah yolundan saptırmak için lehve'l-hadis*⁴⁵ satın alırlar. İşte onlar için sahibini hor ve hakîr edici bir azap vardır”.⁴⁶

Bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili olarak şu olay anlatılmaktadır: Nadr b. Hâris ticaret maksadıyla İran'a gider, Acemlerin hikâyelerini, efsâne kitaplarını getirir ve bunları Kureyşe okuyarak: “Muhammed size Âd ve Semûd hikâyeleri anlatıyor, gelin ben size Rüstem'in, İsfendiyâr'ın ve Kısraların hikâyelerini anlatayım” der ve bir çoklarının Kur'an dinlemesine bu şekilde engel olmaya çalışırdı. Yine rivâyet edildiğine göre bu şahıs, güzel bir şarkıcı câriye almış, birisinin müslüman olacağını duyduğu zaman hemen cariyesine: “Haydi, buna yedir, içir, söyle!” der, böylece eğlendirir ve o eğlendirdiği şahsa da şöyle derdi: Gördün mü yâ, bu Muhammed'in çağırıldığından, namazdan, oruçtan, onun önünde çarpışmaktan daha iyi değil mi?”⁴⁷

Ayet kafirlerin niçin lehvü'l-hadis yaptıklarına, “*Allah yolundan saptırmak ve Allah'ın gönderdiği dini alaya ve eğlenceye almak*” diye işaret etmektedir. Hiç şüphesiz bu tür davranışlar başta Peygamber olmak üzere bütün inananları üzmemekte idi. Bunun için Peygambere ve bütün müslümanlara bu tür söz (ve davranışlara) üzülmemeleri öğütlenmektedir⁴⁸ O halde her iki ayet farklı lafızlarla ifade edilse de kafirlerin Kur'an vahyine karşı olumsuz tutumlarını gözler önüne sermektedir.

Bu ayetlerden de anlaşılmalıdır ki, kâfirlerin gerek lağv, gerekse lehvü'l-hadis şeklinde ortaya koydukları her türlü söz ve davranış o gün için hem peygamberi, hem de onun etrafındaki müminleri üzmemekte idi. Bu sebeple bugün de müminleri üzebilecek kafirlerden südur eden bu tür söz ve davranışların lağv olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Yine bu açıklamalardan müminlerin lağv ile meşgul olamayacakları da anlaşılmalıdır. Öyle ise müminlerin vasıflarının ele alındığı ayetlerin bağlamında lağva yer verilmiş olması neyi ifade eder? Şimdi bu sorunun cevabını araştırmamız gerekmektedir.

B. İNANANLARIN LAĞVDAN SAKINDIRILMASI

Kur'an-ı Kerim kâmil (olgun) müminlerin özelliklerini sayarken, onların lağvdan yüz çevirdiklerini, onunla karşılaştıklarında ve onu işittiklerinde iltifat etmeden onurluca geçip gittiklerini övgüyle belirtmektedir. Buna göre:

1-Mü'minûn suresinin baş tarafında (1-11) kurtuluşa erecek müminlerin nitelikleri sayılırken, onların faydasız, anlamsız söz ve fiillerden yüz çevirdiklerini belirtilmektedir. İlgili ayet şöyledir:

⁴⁵ İnsan oyalayan, işinden alıkoyan sözler; asılsız hikâyeler, masallar, tarihsel formlara büründürülmüş efsâneler; güldürücü tarzda ki lakırdılar, gevezelikler, nağmeler; Geniş bilgi için bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, XV, 259; Asım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, IV, 1170-1171. Burada esas açıklanan kelime *lehv* dir. Bu kelimenin Kur'an'daki kullanımları için ayrıca bkz. İsfahânî, *Müfredât*, s.748.

⁴⁶ Lokmân, 31/6.

⁴⁷ Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 232; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 229; Kurtubî, *el-Câmi' li âhkâmi'l-Kur'an*, XIV, 52; Hâzin, *Lübâbü't-te'vil*, V, 56; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, V, 56; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, V, 56.

⁴⁸ Bkz. Âl-i İmrân, 3/176; Yâsin, 36/76.

والذين هم عن اللغو معرضون

“Onlar ki boş ve faydasız şeylerden (lağv) yüz çevirirler”⁴⁹

Buradaki “lağv” kelimesini İbn Abbas “batıl (boş ve doğru olarak kabul edilmeyen, yanlış olan söz ve fiiller)”, Dahhâk “şirk”, Hasan Basri (110/728) “bütün masiyetler” diye tefsir etmiştir.⁵⁰ Râzî de, yukarıda nakletmiş olduğumuz⁵¹ “her türlü haram ve mekruh işler ile insanın yapmağa mecbur olmadığı bazı mübah işler özellikle konuşmadaki masiyetler” şeklindeki görüşleri, bu ayette geçen lağv kelimesinin tefsiri sebebiyle zikretmektedir.

Daha önce lağvın anlam alanını tespit ederken, kelimenin geçtiği ayetler bağlamında, genel anlamdan kısmen farklı, bulunduğu konunun kendisine kazandırdığı özel bazı anlamların da olabileceğini söylemiştik. Yine lağv kelimesinin Kur’an’da genellikle dinlemek anlamında “semia” fiili ile birlikte zikredildiğini ve buralarda kelimenin daha çok boş, faydasız söz ve konuşma anlamında olduğunu; bu ayette ise söz konusu kelimenin semia fiili ile değil de, yüz çevirmek anlamında olan “a’rada” fiili ile zikredildiğini, bu sebeple boş ve faydasız sözleri içerdiği gibi, bu vasıftaki fiilleri de içereceğini söylemiştik.

Buna göre ayette geçen lağv boş, faydasız, çirkin, rasgele söylenen tüm söz ve konuşmaları, ahlâkî boyutu öne çıkan yanlış davranışları ifâde eder. Bunların bir kısmı küfür, şirk, haram ve mekruh diye nitelenen söz ve davranışlar olabileceği gibi, bir kısmı da söylenmesi ve yapılması mecbur olmayan faydasız mübah denilen söz ve davranışlar olabilir. Her ne kadar bu kelimenin, yapılması mecbur olmayan faydasız mübah şeklinde tanımlanması, diğer tanımlamalara göre biraz farklı gibi duruyorsa da, kanaatimizce bu ayetin de içinde yer aldığı ayetler gurubunda kâmil bir müminde ideal anlamda bulunması gereken vasıflardan bahsedilmesi göz önüne alındığında, bunun hiç de yadırganacak bir tanımlama olmadığı anlaşılacaktır.

2- Furkân Suresi 63-77. ayetlerde salih müminlerin itikâdî, amelî ve ahlâkî özelliklerine işaret edilirken, onların lağva rastladıklarında, ona iltifat etmeden onurlu bir şekilde oradan geçip gittiklerinden bahsedilmektedir. Söz konusu ayet şöyledir:

والذين لا يشهدون الزور وإذا مروا باللغو مروا كراما

“Onlar yalana şahitlik etmezler, boş ve faydasız bir şeye (lağva) rastladıklarında, onurlu bir şekilde geçip giderler.”⁵²

Lağv kelimesi –daha önce de işaret edildiği üzere– bir çok ayette “se mi a” (işitmek) fiili ile birlikte kullanılırken, burada “rastlamak, uğrayıp geçmek” anlamına gelen “merra” fiili ile geçmektedir. Bu sebeple bazıları buradaki lağv kelimesinin boş, önemsiz söz ve konuşmaları içerdiği gibi, aynı vasıftaki fiilleri de içerebileceğini söylemektedirler.⁵³ Bu ayette gerçek müminlerin, lağv denilen boş ve

⁴⁹ Mü’minûn, 23/3.

⁵⁰ Taberî, Câmiu’l-beyân, XVIII, 4; Âlûst, Râhu’l-me’âni, XVII, 4.

⁵¹ Râzî, Tefsîru’l-kebîr, XXIII, 79.

⁵² Furkân, 25/72.

⁵³ Tefsîru’l-kebîr, IV, 77.

anlamsız şeylerle (söz ve fiillerle) uğraşan kimselere rastladıklarında, onlara aldırmandan ve onların söz ve davranışlarına ilgi duymadan vakarlı bir şekilde yanlarından geçip gittikleri anlatılmaktadır. Yani onlar boş bir söz ve dedikodu duyduklarında veya bir masiyet yahut kötü bir iş gördüklerinde, kendilerini ondan uzak tutup, oradan ayrılırlar; ona (lağva) iştirak etmezler.⁵⁴

Hasan Basrî (110/728)'nin bu ayetle ilgili olarak, "günahlar onların (müminlerin) akıllarını çelmez, iştahlarını çekmez" dediği rivâyet edilmiştir. Yine ayetin "Onlar, kâfirlerin sövüp saymalarını ve eziyetlerini gördükçe aldırmazlar" anlamında veya "Onlar (bahsetmek gerektiği zaman) cinsî münâsebatten açıkça değil de îmâ ile bahsederler" manasında olduğu da söylenmiştir⁵⁵. Bu ayeti yorumlarken Taberî (310/922) şunları söylemektedir: Burada lağv, aslı ve hakikatî olmayan bâtil (boş, doğru olarak kabul edilmeyen, yanlış) fiil ve sözlerin tamamına denir ki, her türlü çirkin söz, sövğu , müşriklerin ilâhlarını tâzim için söyledikleri sözler, İslam örf ve ahlakının hoş görmediği türkû ve şarkı gibi şeyler bunun kapsamına girmektedir."⁵⁶ Aynı ayette geçen *lağvı* Râzî de, şirk, Kur'an hakkında ileri-geri (yakışksız) konuşma, Peygamber'e atıp-tutma, dîne ve diyânete yakışmayan şeylere dalma olarak anlamlandırmaktadır⁵⁷. Âlûsî (1270/1854)'de burada geçen *lağv* kelimesini, kendisinde hayır olmadığı için atılması ve terk edilmesi gereken her şey diye açıklıyor ve şu görüşlere yer veriyor: Lağvdan murat müstehcen konuşmalardır. İltifat etmemek ise, bunları söylememektir. Söylemek gerektiğinde ise kinâyeli söylemektir. Lağv, eziyet ve sıkıntı vereñ söz ve fiillerdir. Dolayısıyla oradan vakarla gitmekten maksat, onlara sataşmadan ve onları affederek oradan ayrılmasıdır.⁵⁸ Mehmet Vehbî Efendi (ö.1949)'ye göre de faydasız olan her şey lağv dır. Ona göre insanın dünya ve ahiretine fayda vermeyen oyun mahallerinin hepsi bu ayetin şumulüne girer. Zira bu gibi yerler insanı âvâre ve tembelliğe alıştıırır. Aynı cümleden olarak, terk edilmesi gereken oyunlar, müstehcen konuşmalar da bu müellife göre lağviyattandır.⁵⁹

Kavramla ilgili özellikle bu bölümde naklettiğimiz görüşlerden İslâmın meşru kabul ettiği oyun ve eğlencelerin de lağv sayılacağı gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Özellikle M. Vehbî'nin görüşlerinden böyle bir sonuç hiç çıkarılmamalıdır. Çünkü dinin haram kıldığı şeylerden arındırılmış olan eğlenceler meşru olduğu gibi, bu tür meşru eğlencelerin rahatlama ve stres atma gibi bir takım dünyevî faydaları da bilinmektedir⁶⁰. Ancak mutad bir alışkanlık haline getirilen, zamanın ve emeğin alabildiğine israf edildiği, her türlü dedikodunun yapıldığı, insanların miskin bir vaziyette oturarak birbirlerinin aleyhinde konuştıkları mekanların, bu mekanlarda yapılanların ve konuşulanların gayr-ı meşruluğunu Kur'an'da en güzel ifade eden kavramlardan birisi lağvdir. Gerçek müminlerin yapması gereken şey, lağva rastladıklarında oradan vakarla geçip gitmeleri ve bu tür şeylerden uzak durmaları, hoşlanmamaları, destek vermemeleridir. Bu bilgiler

⁵⁴ Bkz. Râzî, *Tefsîrû'l-kebîr*, IV, 77.

⁵⁵ Râzî, *Tefsîrû'l-kebîr*, XXIV, 114.

⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIX, 32.

⁵⁷ Râzî, *Tefsîrû'l-kebîr*, XXIV, 113.

⁵⁸ Âlûsî *Râhu'l-meâ'nî*, XIV, 51.

⁵⁹ Mehmet Vehbî, *Hulâsâtü'l-beyân*, X, 3866.

⁶⁰ Bozkurt, Nebi, DİA, "Eğlence" mad. X, 487-88.

ışığında ayeti şu şekilde anlamlandırmak mümkündür: Müminler, inanca hakaret sayılabilecek çirkin sözlerin sarf edildiği, konuşmaların yapıldığı, davranışların sergilendiği ortamlara rastladıklarında, onlara karışmadan onurluca oradan ayrılırlar. Yahut onlar, zamanların, emeklerin israf edildiği, insanların birbirleri aleyhine dedikodu ürettikleri, toplum için hiçbir faydası olmadığı gibi, bir sürü zararlı alışkanlıkların kazanılmasına da zemin hazırlayan ortamlara ve bu ortamlarda oluşup da insanların ne dünyasına ne de ahiretine yaramayan eylemelere iştirak etmezler ve destek olmazlar.

Kendilerinin dışında böyle bir şey olmuş ve bir şekilde kendileri de bununla bir realite olarak karşı karşıya kalmışlarsa, onlara düşen, (beşeri ilişkileri dondurmak anlamında değil de, faaliyetlerini benimsemek anlamında) onurluca o menfi ortamı terk etmektir⁶¹.

Konuyla ilgili bir başka ayette de Ehl-i Kitaptan olup da sonradan iman eden bazı kimselerin özellikleri anlatılırken⁶² onların da lağvı işittiklerinde ondan yüz çevirdikleri ifade edilmektedir. Ayet şöyledir:

وإذا سمعوا اللغو أعرضوا عنه وقالوا لنا أعمالنا ولكم أعمالكم سلام عليكم لا نبتغي الجاهلين

"Onlar boş söz (lağv) işittiklerinde, ondan yüz çevirdiler ve 'bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size aittir. Size selâm olsun. Biz kendini bilmezleri(arkadaş edinmek) istemeyiz' derler."⁶³

Bu ayetlerde ehl-i Kitaptan iman ettikleri bildirilen ve güzel ahlakları sebebiyle övülenlerin kimler olduğu ve ayetlerin hangi olay sebebiyle nazil olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazılarına göre bu ayet Necaşî'nin göndermiş olduğu yetmiş papaz hakkında nazil olmuştur.⁶⁴ Bazılarına göre ise Necaşî ve yakın arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, onlar müslüman olunca Ebû Cehil'in kendilerine yaptığı hakarete karşılık, ona hakaret etmeksizin oradan uzaklaşmışlardır.⁶⁵ Yine bazılarına göre bunlar Ca'fer b. Ebî Tâlib ile birlikte Habeşistan'dan gelen otuz iki kişilik bir Hıristiyan cemaatidir. Bunlara sekiz kişi de Şam'dan gelerek katılmış ve sayıları kırka ulaşmıştır.⁶⁶

Mücâhid'den gelen bir rivayete göre bu ayetler müşriklerden müslüman olan ve bu sebeple kavimlerinden eziyet gören bir topluluk hakkında nazil olmuştur.⁶⁷ Yine Mücâhid'den gelen bir başka rivayete göre Ehl-i Kitaptan müslüman olan ve bu sebeple müşriklerden eziyet gören ancak onlara güzel sözlerle karşılık vererek onlardan yüz çeviren kimseler hakkında nazil olmuştur.⁶⁸

İbn Hişâm (218/833) bu ayetler nazil olmadan az bir zaman önce şöyle bir olayın meydana geldiğini nakletmektedir: "Habeşistan hicretinden sonra

⁶¹ Ayrıca bkz. Nisâ, 4/140.

⁶² Kasas, 28/52-55.

⁶³ Kasas, 28/55.

⁶⁴ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, III, 394.

⁶⁵ Kurtûbî, *el-Câmi'ü'l-âhkâmî'l-Kur'ân*, XIII, 296.

⁶⁶ Kurtûbî, *el-Câmi'ü'l-âhkâmî'l-Kur'ân*, XIII, 296.

⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XX, 58.

⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XX, 58.

Hız. Peygamber'in mesajı bu ülkeye yayılınca yirmi kişilik bir Hıristiyan heyeti için aslını öğrenmek için Mekke'ye geldi ve Hız. Peygamber'le Mescid-i Haram'da karşılaştılar. Heyet üyeleri Hız. Peygamber'e bir takım sorular sordu. Hız. Peygamber de cevaplandırdı. Sonra onları İslâm'a davet etti ve Kur'an'dan ayetler okudu. Kur'an'ı dinlerken göz yaşlarını tutamayan heyet üyeleri, okunanın Allah Kelâmı olduğunu tasdik edip, Hız. Peygamber'e iman ettiler. Toplantı sona erip de halk dağılınca, Ebû Cehil ve avanesi Hıristiyan grubun yolunu keserek onları şiddetle payladılar ve şöyle dediler: "Şimdiye kadar buraya sizden daha şapşal bir topluluk gelmedi. Ey aptallar güruhu, siz buraya kavminiz tarafından bu adam hakkında bilgi toplamak için geldiniz. Fakat henüz onunla yeni karşılaşmışken itikadınızdan vazgeçtiniz." Bu keremli topluluk onlara şu cevabı verdi: "Selam olsun size, sizinle tartışmak gibi bir niyetimiz yoktur. Siz kendi itikadınızdan mesulsünüz, biz kendi itikadımızdan. Şu kadar var ki bilerek de kendimizi hayırdan mahrum etmeye yanaşmayız."⁶⁹

Bu görüşlerden farklı daha başka görüşler de vardır.⁷⁰ Ancak tüm bu rivayetlerdeki ortak nokta, yeni müslüman olan Ehl-i Kitaptan bazılarının, müşriklerin sözlü sataşmaları karşısında onlara kulak asmadan ve güzel sözle cevap vererek oradan uzaklaştıklarıdır.⁷¹

Ayette geçen lağv kelimesini Mücâhid (103/721) "eziyet ve sövmek", Dahhâk (105/723) "şirk"; İbn Zeyd (182/798) "Yahudilerin Peygamber'in vasıflarını değiştirmeleridir" şeklinde açıklamaktadırlar.⁷²

Bazı müfessirlere göre de buradaki lağvdan maksat Ehl-i Kitaptan bazılarının kitaplarının aslında olmayan, ancak sonradan bizzat kendilerinin bunları "Allah katındandır" diyerek ilave ettikleri şeylerdir. Bu yoruma göre ayetin anlamı "Ehl-i Kitaptan müslüman olanlar bu ilaveleri işittiğinde bunlardan yüz çevirirler" şeklindedir.⁷³ Âlûsî ise bu ayette geçen söz konusu kelimeyi daha genel bir anlam olan "düşük söz" şeklinde açıklamaktadır.⁷⁴ Görüldüğü üzere her bir müfessir burada da lağvı farklı açılardan ele almışlardır. Ayette geçen lağv kelimesinin işitmek anlamındaki "se mi a" fiili ile birlikte zikredilmesinden, buradaki lağvın fiili bir eylemi değil de sözlü bir eylemi ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Ayetlerin nüzul sebepleri ile ilgili rivayetleri göz önünde bulundurduğumuzda, lağv kelimesinin bu ayette, müşriklerin rahatsız edici çirkin söz ve hakaretleri, eleştiri ve kınamaları, diğer bir ifadeyle sözlü saldırıları anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz. Ancak *sebebin hususiliği mananın ümumiliğine mani değildir*, prensibinden hareketle, buradaki lağvın her türlü çirkin ve boş sözü içerdiğini de söylemek mümkündür. Çağdaş müfessirlerden Muhammed Esed (ö.

⁶⁹ İbn Hişâm, *Siyer*, II, 36. Aynı konuda farklı bir rivayet için bkz. İbn İshâk, *Sîre*, 199-200.

⁷⁰ Bkz. Râzî, *Tefsîrü'l-kebir*, XXIV, 262-263; Kurtûbî, *el-Câmi'li âhkâmî'l-Kur'an*, XIII, 296; Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadis*, III, 190-193; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VI, 448.

⁷¹ Yukarıda zikredilen rivayetlerin birisi hariç -ki bu rivayette müşriklerden müslüman olan ve kavimlerinden eziyet gören kimseler hakkında ayetin nazil olduğu belirtiliyor-diğerlerinin tamamında ayetin Ehl-i Kitaptan müslüman olan kimseler hakkında nazil olduğu bildirilmektedir. Biz de bu sebeple böyle bir ifade kullandık.

⁷² Âlûsî, *Râhu'l-meâ'nî*, XX, 95.

⁷³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XX, 58.

⁷⁴ Âlûsî, *Râhu'l-meâ'nî*, XX, 95.

1992) ‘in ayetteki lağvın anlamı üzerine yaptığı “boş ve anlamsız sözlerden kasıt, ayette bahsedilen kimselerdeki manevi biçimlenmeyi, manevi yenilenmeyi ön yargılara dayanarak alay konusu yapan kimselerin söylediği karalayıcı sözler olsa gerekir”⁷⁵ şeklindeki açıklaması, kanaatimizce kelimenin ayetteki anlamını en güzel şekilde ifade etmektedir.

Ayet siyak-sıbak bütünlüğü içerisinde düşünüldüğünde, lağv denilen çirkin sözleri söyleyenler müminlerin dışındaki kimselerdir. Nüzul sebepleri de dikkate alındığında bu kötü sözleri söyleyenlerin yine Mekke müşriklerinden bazıları veya Ebû Cehil olduğu anlaşılmaktadır. Burada müşrikler lağv yapan kimseler olarak tanıtılırken, müminler lağva karşı tavır koyarak onurlu davranan, müşriklerin batıl lakırdılarına kulak asmayan, onlar gibi çirkin sözlerle mukabelede bulunmaksızın, onları söyledikleri kötü sözleriyle baş başa bırakarak o ortamı terk eden kimseler olarak tanıtılmaktadırlar.

Allah müminleri bu ayetlerde lağviyattan yüz çevirdikleri için övmektedir. Bunlardan yüz çevirmek ise böyle şeyleri yapmamak, bunlardan hoşlanmamak ve bunları yapanlarla içli-dışlı olmamakla mümkün olur.

Müminlerde bulunmaması gereken vasıflar yalnızca yukarıda sayılanlardan ibâret değildir. Bunun yanı sıra her ne kadar bir sorumluluk ifade etmese de, müminlerin yemin ederken de lağvdan kaçınmaları bir erdem olarak anlaşılması gerektiğini ele almak üzere yeminlerde lağv konusuna geçebiliriz.

C. BİLİNÇSİZCE YAPILAN YEMİNLER

Sözlükte kuvvet, sağ taraf, sağ el, ant, kasem manalarına gelen yemin,⁷⁶ dini kullanımda, “yemin, edenin yapmağa veya terk etmeye azmetmiş olduğu güçlü bir kararlılığın ifadesidir”⁷⁷

Genel anlamı boş, lüzumsuz söz ve fiil olan lağv, yeminlerde bazı özel anlamlarda kullanılmaktadır. Yeminlerdeki lağvın durumundan Kur’an şu şekilde bahsetmektedir:

لا يؤاخذكم الله باللغو في أيمانكم ولكن يؤاخذكم بما كسبت قلوبكم والله غفور حلِيم

“Allah sizi kasıtsız (lağv) yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Lakin kasıtlı yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar. Allah Gafûrdur, Halimdir.”⁷⁸

لا يؤاخذكم الله باللغو في أيمانكم ولكن يؤاخذكم بما عقدتم الأيمان

“Allah, kasıtsız olarak ağızınızdan çıkıveren(lağv) yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar.”⁷⁹

⁷⁵ Esed, *Kur’ân Mesajı*, II, 794.

⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-arab*, XIII, 461-62

⁷⁷ İbn Âbidîn, *Hâşiyetü Reddî’l-muhtâr ale’d-dürri’l-muhtâr*, III, 703.

⁷⁸ Bakara, 2/225.

⁷⁹ Mâide, 5/89.

Bu ayetlerde yeminlerdeki lağvdan dolayı insanların sorumlu tutulmayacağı, fakat bilerek kasten yapılan yeminlerden sorumlu tutulacağı bildirilmektedir. İlim adamları, yeminlerdeki lağvın anlamını, diğer bir ifadeyle hangi yeminlerin lağv yemini olduğunu tartışarak farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Ebü Hanife ve İmam Mâlik'in görüşü: İnsanın doğruluğuna inandığı şey üzerine yemin ettikten sonra böyle olmadığı ortaya çıktığı yeminlere, lağv yemini denir. Örneğin, bir kimsenin borcunu ödemediğini zannederek "*borcumu ödedim*" diye yemin etmesini bu tür yemine örnek verebiliriz.⁸⁰Bu görüş İbn Abbas, Hasan Basrî, Mücâhid, Nehâî, Zührî, Süleyman b. Yesâr, Katâde, Süddî ve Mekhûl'un görüşlerine dayanmaktadır.⁸¹

2-İmam Şafîi ve Ahmed b. Hanbel'in görüşü: Kişinin söz arasında kasıtsız olarak söylediği "evet vallahî, hayır vallahî" gibi ağız alışkanlığından dolayı yapılan yeminler, yemin-i lağvdır⁸². Bu görüş ise Hz.Aişe, Şa'bî ve İkrime'nin görüşlerine dayanmaktadır⁸³.Çünkü Hz.Aişe Hz. Peygamber'den şu hadisi rivayet etmiştir: "Yemîn-i lağv, bir kimsenin konuşması sırasında "hayır vallahî, evet vallahî, değil vallahî" demesidir"⁸⁴. Hz.Aişe'nin kendisi de yemin-i lağvı şu şekilde tanımlar: "Kalbin azmetmediği, şaka, münazara, ve davalasma sırasında söylenen yeminlerdir."⁸⁵

Bu görüşlerin dışında tefsirlerde yine yeminlerdeki lağv ile ilgili birbirinden farklı çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

-“İnsanın ibadet olan şeyi yapmamaya ve günah olan şeyi yapmaya yemin etmesidir.”⁸⁶

-“Kızgınlık halinde yapılan yemindir.”⁸⁷

-“Keffareti ödenmiş yemindir.”⁸⁸

-“Kişinin kendi hakkındaki bedduasıdır.”⁸⁹

-“Mükreh kimsenin yaptığı yemindir.”⁹⁰

⁸⁰ Bkz. Abdurrahman el-Cezâî, *Kitâbü'l-fikh ale'l-mezâhibi'l-erba'*, II, 59.

⁸¹ Râzî, *Tefsîrü'l-kebîr*, VI, 77; Kurtûbî, *el-Câmi'li âhkâmi'l-Kur'an*, III, 100; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'an*, I, 266-267; Cezâî, *Kitâbü'l-fikh ale'l-mezâhibi'l-erba'*, II, 59, Sâbûnî, *Tefsîru ayâtü'l-ahkâm*, I, 311; İbn Âşûr, *Tahrîr*, II, 382.

⁸² Bkz.Cezâî, *Kitâbü'l-fikh ale'l-mezâhibi'l-erba'*, II, 57-58.

⁸³ Râzî, *Tefsîrü'l-kebîr*, VI, 77.

⁸⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen, Kitâbü'l-eymân*, 6.

⁸⁵ Râzî, *Tefsîrü'l-kebîr*, VI, 77.

⁸⁶ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 176; Kurtûbî, *el-Câmi'li âhkâmi'l-Kur'an*, III, 100; Râzî, *Tefsîrü'l-kebîr*, VI, 78-79.

⁸⁷ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 176; Kurtûbî, *el-Câmi'li âhkâmi'l-Kur'an*, III, 100; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'an*, I, 267.

⁸⁸ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 176; Kurtûbî, *el-Câmi'li âhkâmi'l-Kur'an*, III, 101; Râzî, *Tefsîru'l-kebîr*, VI, 79.

⁸⁹ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 176; Kurtûbî, *el-Câmi'li âhkâmi'l-Kur'an*, III, 100; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'an*, I, 267.

⁹⁰ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 176; Kurtûbî, *el-Câmi'li âhkâmi'l-Kur'an*, III, 101.

-“Unutularak bozulan yemin”⁹¹

Yeminlerdeki lağv ile ilgili olarak sonuçta şunlar söylenebilir:

Biraz önce zikrettiğimiz Bakara, 225 ve Mâide, 89. ayetleri incelendiğinde burada yeminlerdeki lağvın öne çıkan anlamı, insanın ciddiyetle niyetlenmediği ve kalbini kendisine bağlamadığı bir yemin olmasıdır. Burada lağvın zıddı ise, ciddi olarak kalbin azmi ile yapılan yeminlerdir. Allah lağv yeminlerden dolayı kişiyi sorumlu tutmaz. Kanaatimizce bu anlam daha çok insanların alışkanlık gereği kasıtsız olarak söyledikleri ve yanlışlıkla yaptıkları yeminleri içerir. Malîkî fıkıhçıların ön de gelenlerinden olan İbn Arabî ve Kurtûbî yukarıda zikrettiğimiz görüşlerin bir kısmını lağv yemini olarak kabul etmenin mümkün olmadığını söylemektedirler.⁹² Bizim kanaatimize göre de özellikle son olarak zikrettiğimiz görüşlerin bir kısmını lağv yemini saymak biraz zorlama olur.

Yukarıda kafirler ve lağv, lağv karşısında müminlerin tutumu, yeminler ve lağv başlıkları altında kafirlerin müminlere karşı ve müminlerin kendi aralarındaki lağv’larından söz etmiştik. İster kafirlerin müminlere karşı daha çok sözlü saldırı, hakaret vb. şekillerdeki lağv’ları olsun, ister müminlerden kaçınmaları istenen boş, faydasız çirkin söz ve kötü davranışlar şeklindeki lağv’ları olsun bunların hepsi müminlerin dünya hayatında isteyerek veya istemeden karşılaştıkları lağv’lardır. Kâmil müminler gerçekte bunların yapıldığı ortamlardan rahatsız olurlar. Allah kâmil müminlerin rahatsız olmayacakları bir yer olarak cennette lağv’ın bulunmayacağını bildirmektedir. Buna göre lağv’ın bulunmadığı tek yerin cennet hayatı olduğunu Kur’an-ı Kerim’den öğrenmekteyiz.

D. LAĞVDAN ARINDIRILMIŞ MEKAN: CENNET

Allah cennet hayatından bahsederken orada bulunanların lağv denilen şeyleri duymayacaklarını haber vermektedir. Konu ile ilgili ayetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

لا يسمعون فيها لغوا إلا سلاما

“Orada onlar boş ve anlamsız söz işitmezler, sadece selam ve selamet sözleri duyarlar”⁹³

لا يسمعون فيها لغوا ولا تأثيما

إلا قبيلا سلاما سلاما

“Onlar cennette ne boş bir söz (lağv), ne de günaha sokan bir laf işitmezler, işittikleri söz, sadece “selam selam!” sesleridir”⁹⁴

⁹¹ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 176; Kurtûbî, *el-Câmi'li ahkâmü'l-Kur'an*, III, 101; İbn Kesir, *Tefsîri'l-Kur'an*, I, 267.

⁹² İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 176; Kurtûbî, *el-Câmi'li ahkâmü'l-Kur'an*, III, 101.

⁹³ Meryem, 19/62.

⁹⁴ Vâkıa, 56/25-26.

لا يسمعون فيها لغوا ولا كذاب

“Orada boş sözler (lağv), yalanlar işitmezler”⁹⁵

لا تسمع فيها لاغية

“Orada hiçbir boş söz (lağıye) işitmezsin”⁹⁶

Bu ayetlerde geçen lağv kavramı boş, lüzumsuz, faydasız ve çirkin olan her türlü sözü ifade eder. Buradan hareketle cennette yaşayanların küfür, yalan, iftira, sövüp-sayma, hakaret, dedikodu, gıybet, alay ve aşağılama gibi boş, faydasız, kötü ve eziyet veren sözleri dinlemeyeceklerini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Ğaşıye suresi 11. Ayetinde geçen “lağıye” kelimesi, lağvın bütün anlamlarını içerdiği gibi, bu anlamlardan farklı olarak “boş şeyle meşgul olan topluluk” anlamına da gelmektedir.⁹⁷ Ayrıca “lağıye söz” özellikle hata ve sövme gibi fahiş söze denir.⁹⁸

Elmalılı, cennet hayatında lağv denilen boş ve çirkin sözlerin olmayışının hikmeti ile ilgili olarak şunları söyler: “Cennet nimet, hoşnutluk ve mutluluk denilince, bir takım zihinler dünyada refah ve servet kısmet olmuş, şehvetine ve hevesine düşkün bir çoklarının hallerinde görüldüğü üzere vakit geçirmek için oyunlar, eğlenceler, hakiki bir fayda içermeyen lüzumsuz şeylerle ilgili boş sözler, fiiller, neticesi hiçten ibaret olan şeyler için dedikodular, entrikalar, edep kaydına bağlı kalmadan gevezelikler, şımarıklıklar yüksek bir zevk ve maharetmiş ve bu gibi hallerle keyif çatmak, nimet ve mutluluğun tamamlayıcılarından olan gayelermiş gibi ve dolayısıyla cennetteki mutluluk da böyle boş eğlencelerden ibaret olacaktı gibi bir kuruntu ve hayale kapılabileceğinden böyle bir ihtimali savmak için önce cennetin yüksekliği anlatılırken orada boş şeylere yer olmadığı ve cennet ehlinin öyle boş ve faydasız şeylerle meşgul olması şöyle dursun, onları işitmekten bile uzak buldukları anlatılmıştır.”⁹⁹

Cennet ehli, cennete girerken manevi bir arındırma operasyonuna tabi tutulacağından saf, temiz ve zarif insanlar olacaklardır. Gönüllerinde kin ve nefret bulunmayacaktır.¹⁰⁰ Yani cennette tam anlamıyla kusursuz bir ahlaki hayat yaşanacak; cennetlikler arasında anlamsız ve lüzumsuz konuşmalar ve suçlamalar olmayacak; tam bir dost ve kardeşlik hayatı hüküm sürecektir.¹⁰¹ İşte bu insanlar lağv dediğimiz her şeyden emin olacaklardır. Bu da büyük bir nimettir. Özellikle kötü bir toplum içerisinde yaşayan selim zevk sahibi bir kimse Allah'ın insanlara cennette vadettiği bu nimetin ne kadar büyük bir nimet olduğunu iyi bilir.¹⁰²

⁹⁵ Nebe, 78/35.

⁹⁶ Ğaşıye, 88/11.

⁹⁷ Râzî, *Tefsîrü'l-kebir*, XXXII, 154.

⁹⁸ Râzî, *Tefsîrü'l-kebir*, XXXII, 155.

⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 172. (Sadeleştirilerek)

¹⁰⁰ A'râf, 7/43.

¹⁰¹ Topaloğlu, “Cennet”, DİA, VII,381

¹⁰² Mevdudî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, III, 227; VI, 97.

Müfessir Kaffal (365/975), cennet hayatında lağv olmayacağı ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: “Cennet, “lağv”dan (boş şeylerden) münezzehtir. Çünkü orası, Allah’ın komşularının yeridir. Onlar orayı, boş, asılsız, lüzumsuz şeylerle değil, ciddiyet ve hak ile yapılan şeylerle elde etmişlerdir. Dünyadaki her meclis de kıymetli ve önemlidir. Zira onlarda lağv’dan (boş şeylerden) uzak olmalıdırlar. Her hangi meclis bu bakımdan ne kadar ileri ise, kıymet, celâlet ve azamet bakımından da o kadar ileridir”.¹⁰³

Tûr Suresi 23. ayetinden de cennet hayatında lağv olmadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu ayet şöyledir:

يَتَنَزَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَعْوَ فِيهَا وَلَا تَأْتِيمُ

“Onlar orada kadeh kapışırlar.(Bunları içme sonucunda) ne saçma sapan bir konuşma (lağv) olur, ne de günaha girilir.”

Râzî ayette geçen “onda” zamirinin cennete de, kadehe (içkiye) de râci olabileceğini söylemektedir.¹⁰⁴ Ayette cennet içkilerinin bir özelliği anlatılmaktadır. O da bu içkilerin içenlere lağv denilen şeyleri yaptırmama özelliğidir. Diğer bazı ayetlerde de cennet içkilerinin özelliklerinden bahsedilirken, bu içkilerin tap taze, berrak, içenlere hoş gelen, içinde zararlı ve sersemletici şey olmayan, baş döndürmeyen, sarhoş da etmeyen, içildiğinde mis gibi güzel kokusu olan bir içecek olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁵ Ayette cennet içkilerini içme sonucunda lağv denilen lüzumsuz konuşma, saçmalama, hakaret v.b gibi kötü sözlerin işitilmeyeceği anlatılmaktadır. Bu ayette geçen lağv kavramı da boş ve faydasız konuşma, saçmalama, kötü söz anlamındadır.

¹⁰³ Râzî, *Tefsîrû'l-kebîr*, XXXII, 154.

¹⁰⁴ Râzî, *Tefsîrû'l-kebîr*, XXVIII, 253.

¹⁰⁵ Saffât, 37/45-47; Vâkıa, 56/19; Mutaffîfîn, 83/26.

IV. SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'de *lağv* kelimesi onbir ayette geçmektedir. Bunların üç tanesi hariç diğerleri Mekki ayetler olup, beşi Cennet hayatıyla ilgilidir ve Cennet ehlinin lağv işitmeyecekleri anlatılmaktadır. Zaten *lağv*'ın insan onurunu rencide eden söz ve davranış olarak yoğunlaşan anlamı göz önünde bulundurulduğunda, bunun Cennette olması düşünülemez. Ayetteki ifade de bir realitenin tesbiti olarak bize sunulmaktadır.

Lağv kelimesinin geçtiği bir kısım ayetlerde de müminlerin lağvdan yüz çeviren, işittiklerinde veya rastladıklarında ona iltifat etmeyen kişiler oldukları bir özellik olarak anlatılmaktadır. Bir kısmında ise müminlerin yeminlerindeki lağvlarından dolayı sorumlu tutulmayacakları belirtilmektedir.

Kasas 55. ve Fussilet 26. ayetlerde ise inanmayanların, müminlere ve özellikle Kur'an'a karşı olumsuz sözlü ve fiili tavırlarından söz edilmektedir. Bu ayetlerin nüzul sebepleri de göz önüne alındığında, müşriklerin, müminlerin inançlarına nasıl saygısızca yaklaştıkları çok açık bir şekilde görülür. Gerek müslüman olanlara karşı Ebû Cehil ve âvânesinin tavrı, gerekse Kur'an okuyan Peygamber ve Onun ashâbına karşı ıslıklı, alkışlı ve gürültülü protesto eylemi yapan Mekke müşriklerinin davranışları ancak din ve inanç hürriyetine müdahale çerçevesinde değerlendirilebilecek davranışlardır. Bu ayetlerdeki lağv kavramının inanç ve ibadet hürriyetinin sözlü gürültülü, fiili alkış ve ıslıklı protestolarla engellenmesini ifade eden bir davranışın karşılığı olarak kullanıldığı rahatlıkla söylenebilir.

İlgili ayetler topluca değerlendirildiğinde lağvın hem müşrikler hem de müminler açısından olmak üzere iki boyutlu olarak karşımıza çıktığı görülür. Müşrikler açısından ele alındığında, bunun onların bir vasfı olarak hakikate karşı bilinçli olarak söyleyip yaptıkları tepkisel(olumsuz) söz ve davranışlar olduğu, müminler açısından bakıldığında ise insanın zaman zaman içine düşebileceği, bilinçsizce söylenip yapılan ve yüz çevirilip uzak durulması gerekli olan sözlü-fiili yanlışlıklar olduğu görülmektedir.

Netice olarak diyebiliriz ki, lağv kavramı genelde boş, faydasız, anlamsız, hükümsüz, hatalı, kötü, çirkin, düşünülmeden rasgele söylenen, amaçsız ve saçma-sapan söz ve konuşmaları içerdiği gibi olumsuz ahlâkî boyutu öne çıkan fiilleri de içerir. Bu söz ve fiillerin bir kısmının küfür ve şirk, bir kısmının haram, bir kısmının mekruh, hatta bir kısmının da faydasız mübâh hükmünde olabileceğini söylemek mümkündür. Ancak lağv kavramı ile daha çok söz ve konuşmalardaki günahlar kastedilmektedir. Bu tespitlerden sonra küfür ve şirk içerikli sözlerin, yalan, gıybet, hakaret, müstehcen konuşma, alay, dedi-kodu, iftirâ, sövme gibi Kur'an'ın çirkin saydığı bütün sözlerin lağv tabirinin içerisinde yer alacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Yine konuşulması yasaklanmamış, ancak faydası olmayan, amaçsız, vakti israf eden türden olup da olgun bir mümine yakışmayan boş konuşmalar

mübâh olsa da, kanaatimizce vakit israfı açısından lağvın kapsamına girerler. Ayrıca vakit israfına sebep olacak ahlâkî olmayan, kişinin hayattaki amacına ulaşmasına hiçbir katkı sağlamayan kavgâ, kumar, müstehcen oyunlar vb. fiiller de kanaatimizce lağvın kapsamına girerler.

Son söz olarak şunu belirtmeliyiz ki, biz konuyu bir makale çerçevesinde ve genel bir fikir vermesi için ele aldık. Konunun tüm boyutlarıyla daha geniş bir çerçevede ele alınarak çalışılmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

- AHMED Rıza, **Mu'cemü metni'l-lüğa**, Beyrut, 1960.
- ÂLÛSÎ, Şihabüklîn Mahmud, **Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ani'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî**, Beyrût, 1985.
- ASIM Efendi, **Kâmus Tercemesi**, İstanbul, 1305 h.
- ATEŞ, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul, ty.
- BEYZÂVÎ, Abdullah b. Ömer, **Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl**, (Mecmeu't-tefâsîr içerisinde), İstanbul, 1984.
- BOZKURT, Nebi, "Eğlence" maddesi, **Türkiye Diyanet V. İslâm Ansiklopedisi**, İst., 1994.
- CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, **es-Sihâh** (thk. Ahmed Abdulğaffar Attar), Beyrut, 1984.
- CEZİRÎ, Abdurrahman, **Kitâbü'l-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erba'**, Beyrût, 1986.
- CÛRCÂNÎ, Seyyid Şerif, **et-Tarifât**, yy. ty.
- DEMEĞANÎ, Hüseyin b. Muhammed, **Kâmûsu'l-Kur'ân** (Islâhu'l-vücûh ve 'n-nezâir fî'l-Kur'âni'l-Kerîm), (thk. Abdülaziz Seyyid el-Ehlî), Beyrut, 1985.
- DERVEZE, Muhammed İzzet, **et-Tefsîrû'l-hadîs**, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1963.
- DOĞAN, Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, İst., 1989.
- EBÛ Dâvûd, Süleyman b. el-Eşâs es-Sicistânî, **Sünen-i Ebî Dâvût**, Beyrût, 1988.
- ERDOĞAN, Mehmet, **Fıkh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İst., 1989.
- ESED, Muhammed, **Kur'ân Mesajı Meâl Tefsir**, (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İst., 1996.
- HÂZİN, Ali b. Muhammed, **Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl**, (Mecmeu't-tefâsîr içerisinde), İstanbul, 1984.
- İBN Abidin, **Hâşiyetü Reddi'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr**, İstanbul, 1984.
- İBN el-Arabî, Kâdî Ebû Bekir Muhammed, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, Beyrut, 1987.
- İBN Âşûr, Muhammed Tahir, **Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvîr**, yy. ty.
- İBN Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed, **Mu'cemü mekâyisi'l-lüğa**, Beyrut, 1991.
- İBN Hişâm, Ebû Muhammed Abdümelik, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, (thk. Muhammed Ali el-Kutub-Muhammed ed-Dâlibalta), Beyrût, 1995.

- İBN İshâk, Muhammed b. Yesâr, **Sîretü İbn İshâk**, (thk. Muhammed Hamidullah), Konya, 1981.
- İBN Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail, **Tefsîrü'l-Kur'ani'l-azîm**, Kahire, 1980.
- İBN Manzûr, Muhammed b, Mûkerrem, **Lisânü'l-arab**, Beyrut, 1994
- KERMÎ, Hasan Saîd, **el-Hâdî ilâ lügati'l-arab**, Beyrut, 1992.
- KURTÛBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, **el-Cami' li ahkâmi'l-Kur'ân**, Beyrût, 1965.
- MÂVERDÎ; Ebû Hasan Ali, **en-Nüket ve'l-uyûn** (thk. Seyyid b. Abdulmansûr b. Abdurrahîm), Beyrut, ty.
- MEHMED Vehbi, **Hülâsâtü'l-beyân fî tefsîril Kur'ân**, İstanbul, 1966.
- MEVDÛDÎ, **Tefhîmü'l-Kur'ân**, (trc. Komisyon), İstanbul, 1991.
- NESEFÎ, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, **Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl**, (Mecmeu't-tefâsîr içerisinde), İstanbul, 1984.
- RÂĞİB el-İsfahânî, **Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân** (thk. Safvân Adnan Dâvûdî), Dimeşk, 1997.
- RÂZÎ, Fahrüddîn, **Tefsîrü'l-kebîr**, (*Mefâtilu'l-ğayb*)Beyrut, ty.
- SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, **Safvetü't-tefâsîr**, istanbul, 1987,
- _____, **Revâiu'l-beyân tefsîru âyâtî'l-ahkâm**, Dimeşk, 1980.
- SÂYİS, Muhammed Ali ve arkadaşları, **Tefsîru âyâtî'l-ahkâm** (thk. Hasan es-Semmacî), Dimeşk, 1994.
- ŞEMSETTİN Sami, **Kâmûs-i Türkî**, İstanbul, 1989.
- TABERÎ, E. Cafer Muhammed b. Cerîr, **Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân**, Beyrût, 1980.
- TOPALOĞLU, Bekir, "*Cennet*" Maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1993.
- TÜRK HUKUK KURUMU, **Türk Hukuk Lügati**, Ankara, 1991.
- VÂHİDÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed, **Esbâbü'n-nüzûl**, Kahire, 1968.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul, 1971.
- ZEBÎDÎ, Muhammed Murtaza, **Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs**, Beyrut, 1994.
- ZEMAŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, **el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyuni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl**, Beyrut, ty.